

Lietuvių trėmimas į Krasnojarsko kraštą 1948 m.

1948 m. gegužės 22–23 d. trėmimas, dokumentuose užkoduotas „Pavasario“ („Vesna“) pavadinimu, buvo didžiausias Lietuvos istorijoje. Tremta remiantis SSRS Ministrų Tarybos 1948 m. vasario 21 d. nutarimu Nr. 417-160-vc „Dėl iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos specialiajai tremčiai 12 tūkst. nelegaliai gyvenančių, nukautų per ginkluotus susirėmimus ir nuteistų banditų bei nacionalistų šeimų, taip pat banditų talkininkų buožių su šeimomis“. Esminės iškeldinimo priežastys atskleistos tų pačių metų gegužės 18 d. nutarime: „Darbo žmonės prašo apsaugoti juos nuo buožių nacionalistų gaujų keršto.“¹ Kadangi SSRS vadovybė visada paisė darbo žmonių „norų“ ir „pageidavimų“, tai, aišku, jų prašymu nutarė „artimiausiu metu iškeldinti už respublikos ribų šeimas, kurių nariai yra veikiančiose gaujose, šeimas, kurių nariai nuteisti už dalyvavimą nacionalistiniame pogrindyje ir jo ginkluotose gaujose arba žuvo per ginkluotą susirėmimą, taip pat buožių šeimas, kurios padeda banditams“².

Gegužės mėnesio pradžioje pasirodė SSRS MVD konvojinės kariuomenės viršininko Viktoro Bočkovo pasirašyta instrukcija tremtinių ešelonų konvojų viršininkams, taip pat raštas dėl ešelonų aprūpinimo medicinos personalu. Beje, per 1941 m. trėmimą maitinimo kelionėje išlaidos per dieną vienam žmogui buvo 3 rb, dabar planuota išleisti 5 rb 50 kp.

Pagal Maskvoje nustatytas tremtinių normas numatyta ištremti 12 tūkst. šeimų. Buvo

sudaromi du tremiamųjų sąrašai: pagrindinis ir atsarginis. Planuota iškeldinamuosius iš Lietuvos SSR išsiųsti į specialiąją tremtį Krasnojarsko krašte ir Jakutijos ASSR (po 6 tūkst. šeimų), įdarbinti juos SSRS miško pramonės ministerijos miško paruošų įmonėse. Specialiojo kontingento iš Lietuvos SSR ešelonų formavimo ir paskyrimo plane pirmuoju numeriu pažymėta Abakano–Krasnojarsko geležinkelio paskyrimo stotis. Iš 30-ties punktų Krasnojarskas minimas 20 kartų. Tai reiškia, jog 20 ešelonų planuota išsiųsti į 8 Krasnojarsko krašto paskyrimo stotis: Abakaną, Jenisejų, Kamarčiagą, Kanską, Kopjovą, Maganską, Rešotus, Tinskąją. Net 7 iš jų – į Jenisejaus stotį³.

Iškeldinta 11 345 šeimos, kurias sudarė 39 766 žmonės⁴ (kitais duomenimis – 40 002 žmonės)⁵. Į tremiamųjų sąrašus daugiausia pateko dar nesužlugdyti geriausi ūkininkai („buožės“, 8385 šeimos). Daugiausia žmonių ištremta iš Panevėžio (2019), Kretingos (1850), Kauno (1807) apskričių. Kauno apskritis pirmavo ir pagal „buožių“ šeimų skaičių – jų suskaičiuota 488⁶. Taip buvo rengiamasi būsimai Lietuvos kaimo kolektyvizacijai.

Po 1948 m. trėmimų Krasnojarsko krašte apgyvendinta 23 734 žmonės⁷ (kitais duomenimis – 23 467 žmonės)⁸. Pagal tautybę dauguma ištremtųjų buvo lietuviai, daugiausia iš Vidurio Lietuvos. Krasnojarske juos paskirstė pietuose į Sajanus, Minusinską, Chakasiją, šiaurėje – į Igarką.

Lentelė. SSRS MVD tremtinių iš Lietuvos paskirstymo miško pramonės įmonėse planas

Miško pramonės įmonės pavadinimas, vietovė	Tremtinių atvykimo gel. st.	Tremiamų šeimų skaičius
Trestas Chakasles		
Jermakovo miško pramonės ūkis (toliau – MPŪ), Jermakų k.	Abakano st.	200
Ijuso MPŪ, Čebakių k.	Kopjovo st.	200
Matūro MPŪ, Matūro k.	Abakano st.	200
Taštupo MPŪ, Arbatų k.	Abakano st.	200
Trestas Kraschimles		
Zavodovkos miško chemijos ūkis	Tinskajos st.	300
Lebiažės miško chemijos ūkis	Tinskajos st.	300
Ključių miško chemijos ūkis	Rešotų st.	300
Ilanskio miško chemijos ūkis	Kansko st.	300
Trestas Krasles		
Partizanskojės MPŪ, Minos k.	Kamarčiagos st.	300
Vilistajos mechanizuotas miško pramonės ūkis (toliau – MMPŪ)	Kamarčiagos st.	200
Badžejaus MMPŪ, Bolšoj Unguto k.	Kamarčiagos st.	300
Bolšoj Unguto MMPŪ	Kamarčiagos st.	300
Kolbos MPŪ	Kamarčiagos st.	200
Manos plukdyto kontora	Kamarčiagos st.	200
Tiuchteto MPŪ	Magansko st.	200
Beretės MPŪ	Magansko st.	300
Daurskojės MPŪ	Jenisejaus st.	400
Trestas Krasdrev		
Igarkos miško kombinatas – Igarka	Jenisejaus st.	800
Maklakovo miško gamykla, Maklakovo k.	Jenisejaus st.	400
Kežmos MPŪ, Prostychino k.	Jenisejaus st.	400
Bogučianų MPŪ, Bogučianai	Jenisejaus st.	400
Kazačinskojės MPŪ, Kazačinskojės k.	Jenisejaus st.	400
Turuchansko MPŪ, Jarcevo k.	Jenisejaus st.	400
Šitkino MPŪ	Kansko st.	400
Čiūnos mechanizacijos bazė	Kansko st.	400

Lentelė sudaryta remiantis SSRS MVD tremtinių iš Lietuvos paskirstymo miško pramonės įmonėse 1948 m. gegužės 24 d. planu, *Lietuvos kovų ir kančių istorija: Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1994, p. 194–197.

Maskvai kiekvienas trėmimas teikė galimybę pasimokyti iš savo klaidų ir geriau pasirengti kitiems trėmimams. RSFSR Baudžiamajame kodekse atsirado naujų straipsnių, pritaikytų ištremtiesiems: nuo 1948 m. už pabėgimą pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 82 straipsnį buvo baudžiama 20 metų katorgos⁹ (šis straipsnis nebegaliojo tik nuo 1954 m.). Tremtinių įkurdinimo vietose buvo įsteigtos MVD specialios komendantūros, kurioms pavesta administracinė specialiųjų tremtinių priežiūra, kova su pabėgimais ir kriminaliniais nusikaltimais; Jakutijos ASSR Ministrų Taryba ir Krasnojarsko krašto vykdomasis komitetas buvo įpareigoti padėti SSRS vidaus reikalų ministerijai ir SSRS miško pramonės ministerijai įkurdinti specialiuosius tremtinius ir sutvarkyti jų ūkį bei buitį – anksčiau tuo nesirūpinta. Buvo parengtas tremtinių gabenimo vandens transportu (Angaros, Jenisejaus, Lenos upėmis, Baikalo ežeru) planas: apskaičiuota, kiek parų truks kelionė, kelionės nuotolis.

Po trėmimo LKP(b) CK biuro priimta-me nutarime (pasirašė Antanas Sniečkus) pažymėta, jog operacija buvo puikiai atlikta, o svarbiausia – tuo Lietuvos respublikai suteikta didelė pagalba: „Pagerėjo politinė padėtis, ypač kaime.“¹⁰

GYVENIMAS SIBIRE

Tremtinių likimas visiškai priklausė nuo įvairaus rango sovietinių pareigūnų. Didesnėse gyvenvietėse buvo įsteigtos specialios komendantūros, turėjusios didelį komendantų ir kitų darbuotojų aparatą. Komendantai turėjo NKVD karininkų laipsnius, jų pavaduotojai dažniausiai buvo paleisti į atsargą NKVD seržantai ir viršilos. Svarbiausias komendantūrų uždavinys buvo sekti, kad tremtiniai nepabėgtų iš darbo vietos ar nepersikeltų gyventi kitur. Teigiama, jog komendantai

ir naujai priimti darbuotojai prieš pradėdami dirbti turėjo dalyvauti trumpalaikiuose seminaruose, kuriuose buvo supažindinti su SSRS MVD įsakymais specialiųjų tremčių ir specialiųjų tremtinių klausimais bei jų teisėmis. Realiai tremtiniais buvo garantuota tik viena teisė – „teisė į darbą“. Į sunkiausius fizinius darbus buvo siunčiamos ir moterys, seni bei ligoti žmonės, net 8–10 metų vaikai. Buvusi tremtinė T. Žaliauskaitė-Povilaikienė prisimena, kad į darbą tekdavo keliauti po 8–9 kilometrus, už vėlavimą 25 proc. sumažindavo uždarbį trims mėnesiams. Dirbo po 10 valandų, per savaitę turėjo vieną laisvą dieną. Atlyginimas – 25–50 rb, o sviesto kilogramas kainavo 75 rb¹¹.

Tremtiniai turėjo laikytis taisyklių: kiekvieną mėnesį iki 10 dienos privalėjo registruotis komendantūroje; be leidimo negalėjo išvykti pas rajono gydytoją, į paštą pasiimti gautos korespondencijos ar siuntinio; negalima buvo rašyti skundų aukštesnėms instancijoms, švęsti religinių švenčių; draudžiama būti išrinktam į vadovaujančias pareigas, savavališkai pasitraukti iš darbo, neįvykdžius nustatytos normos, ir pan.

Gyvenvietės dažniausiai būdavo įkuriamos ant upės kranto, nes kitokio vandens šaltinio nebuvo – šulinius pradėta kasti po poros metų. Taip atsirado ir Bolšoj Ungutas (Manos rajone) prie Ungutkos upelio bei daugelis kitų gyvenviečių. Pirmieji gyventojai – Pavolgio vokiečiai, ukrainiečiai, suomia, graikai, kalmukai, lenkai. Visi jie irgi buvo tremtiniai. Vietos gyventojai – dar revoliucijos metu ištremti rusai. Gyvenimo sąlygos priklausė nuo aplinkos ir ten gyvenančių žmonių.

1948 m. į Koliučį (Krasnojarsko kr.), į gūdžią taigą atvežti žmonės eglišakių palapinėse gyveno iki pat šalčių, kol pastatė namus viršininkams, komendantūrą, kitus pastatus ir tik tada – baraką sau¹². 1949 m. Zajimkoje (Krasnojarsko kr.) tremtiniai buvo apgyven-

dinti didelėje kiaulidėje. Buitis bei darbo sąlygos buvo labai primityvios. Įrankius vyrai gaminosi kaip kas išmanė. Statė barakus, kurie labiau panašėjo į Lietuvoje statomus tvartus gyvuliams laikyti negu į gyvenamąjį namą. Net sovietinių saugumiečių dokumentuose teigiama, kad „tremtiniai Krasnojarsko krašte, perduoti Igarkos miško kombinatui, apgyvendinti netinkamose patalpose – stogai kiauri, langai be stiklų, baldų ir patalynės nėra. Miega ant žemės. Buvo susirgimų vidurių šiltine ir dizenterija, kurie baigėsi mirtimi. Dėl prastų gyvenimo ir buities sąlygų lietuvių pabėgimų daugėja“¹³.

Pirmieji metai Sibire buvo sunkiausi. Vėliau lietuviai atsigavo ir tose gyvenvietėse, kur pasitaikydavo žmoniškesnės prižiūrėtojai, derlingoje Sibiro žemėje pradėjo auginti bulves, daržoves, galėjo užsidirbti, o jau trečiaisiais tremties metais gyveno ne prasčiau už vietos gyventojus¹⁴. T. Vyšniauskaitė-Snabaitienė, ištremta į Bolšoj Ungutą, prisimena, kad norėdama papildomai užsidirbti išmoko piešti vandeniniais dažais ant medžiagos: „Piešdavome gėles, kurios labai patikdavo rusėms.“¹⁵ Piešinius mainydavo į maistą.

Nelengva buvo ir vaikams. Jie irgi turėjo dirbti arba prižiūrėti mažesnius savo brolius ar seseris. Tremtyje likusiems vaikams grėse nutautimas. Gyvendami rusiškoje aplinkoje, mokydamiesi rusiškose mokyklose, bendraudami su vietinių rusų vaikais, jie turėjo mažai progų kalbėti lietuviškai. Sibire lietuviai nepalankiausiomis sąlygomis stengėsi išlaikyti lietuviybę. Barakuose buvo steigiamos slaptos mokyklos, kuriose tremtiniai mokytojai ar tėvai mokydavo vaikus ne tik lietuviškai skaityti ir rašyti, bet ir istorijos bei kitų dalykų pagrindų.

Sulaukę 16 metų vaikai jau turėjo asmenines įskaitas bylas. Taigi vaikų ir suaugusiųjų padėtis buvo vienoda. Tremtyje gimę vaikai irgi buvo laikomi tremtiniais, nes tautybė buvo nustatoma pagal tėvo tautybę. Padėtis

pasikeitė tik 1949 m.: „Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras S. Kruglovas ir generalinis prokuroras Safonovas nustatė tremtinių vaikų (nuo 16 metų) įrašymo bendron tremtinių įskaiton (t. y. amžinai tremčiai) tvarką. Mišrioje tremtinių ir netremtinių šeimose gimę ir sulaukę 16 metų amžiaus vaikai gavo teisę pasirinkti tėvo arba motinos tautybę. Vaikai, pasirinkdavę tėvo tremtinio ar motinos tremtinės tautybę, buvo įrašomi į tremtinių įskaitą.“¹⁶

Tautines, religines šventes lietuviai švėsdavo tarp savųjų, kad nežinotų rusai, nes už tai buvo baudžiami. T. Žaliauskaitė-Povilaikienė prisimena, kad viena šeima Bolšoj Ungute turėjo išsaugojusi tautinę Lietuvos vėliavą, kurią per šventes miške iškeldavo¹⁷. Tai padėjo išverti tremties sunkumus, nepalūžti sunkią valandą. Tremtyje buvo kuriamos dainos. Ne visi tremtinių prižiūrėtojai jas toleravo – daina buvo laikoma pasipriešinimo forma. Dažniausiai komendantai drausdavo švęsti tautines šventes. Buvusi tremtinė M. Piliūtė prisimena: „Naktimis mane iškviisdavo KGB viršininkas – tardyti. Klausinėjo apie gegužines pamaldas, ką reiškia šitie kasdieniai tremtinių susirinkimai, liepė versti iš lietuvių kalbos į rusų kalbą maldaknygę, man „aiškino“ apie *богомать* ir t. t.“¹⁸ Rusai norėjo lietuvius paversti sekliais, šnipais, kad šie kas mėnesį pranešintų apie savo tautiečių nuotaikas, ką jie kalba apie valdžią; už tai žadėjo mokėti pinigų¹⁹.

1952 m. pavasarį gautas įsakymas panaikinti kai kurias gyvenvietes, nes aplinkui dideliame plote neliko tinkamo miško. Tremtiniai turėjo ardyti savo pačių statytus barakus ir persikelti į naują gyvenvietę (t. y. į būsimos gyvenvietės vietą) ir viską pradėti nuo pradžių.

Be jau minėto fizinio krūvio, tremtiniais sunkiausia buvo išverti moralinį pažeminimą. Tokių atvejų pasitaikė nemažai: nuo 1953 m. į įvairias gyvenvietes atplukdė iš

Krasnojarsko kriminalinius nusikaltėlius pataisos darbams. Taip tremtiniai atsidūrė tarp žmonių, kurie kalėjimą laikė savo gimtaisiais namais.

Sunkiausia buvo grįžusiems į Lietuvą. Čia jie turėjo susitaikyti su „tėvynės priešo“ etikete ir gyvenimą pradėti iš naujo. Buvę tremtiniai ir šiandien bijo prisiminti praei-

tį. Jiems per sunku, per skaudu. Kiti Sibiru didžiuojasi. „Sibiras – mūsų tautos tragedija. Ir garbė. Nes mes visi – ešelonų vaikai, Sibiro vergijos broliai ir sesės, išlikome žmonėmis. Mes buvome TEN, kur visi geriausieji.“²⁰ Tik maža dalis grįžo į Lietuvą ir ryžosi atvirai papasakoti, ką jiems teko patirti ir kaip pavyko įveikti visus sunkumus.

Nuorodos

¹ LSSR MT ir LKP(b) CK 1948 m. gegužės 18 d. nutarimas „Dėl priemonių ryšium su banditų ir banditų pagalbininkų buožių šeimų iškeldinimu“, *Lietuvos kovų ir kančių istorija: Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1994, p. 172.

² Ibid.

³ LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno ir SSRS MVD konvojinės kariuomenės valdybos viršininko V. Bočkovo 1948 m. gegužės 19 d. pranešimas SSRS vidaus reikalų ministrui S. Kruglovui apie tremtinių gabenimo geležinkeliu plano rengimą, *ibid.*, p. 180–191.

⁴ SSRS valstybės saugumo ministro pavaduotojo S. Ogoļcovo ir LSSR valstybės saugumo ministro D. Jefimovo 1948 m. gegužės 28 d. pranešimas SSRS valstybės saugumo ministrui V. Abakumovui apie Lietuvos gyventojų trėmimą, *ibid.*, p. 208.

⁵ E. Grunskis, *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996, p. 16.

⁶ SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojo J. Jedunovo 1948 m. rugpjūčio mėn. pažyma apie 1948 m. gegužės mėn. įvykdytos trėmimo operacijos „Vesna“ rezultatus, *Lietuvos kovų ir kančių istorija*, p. 297–298.

⁷ SSRS MVD Specialiųjų tremčių skyriaus viršininko V. Šijano 1948 m. birželio 16 d. pranešimas SSRS vidaus reikalų ministrui S. Kruglovui ir jo pavaduotojui V. Riasnojui apie tremtinių atgabenimą į tremties vietas, *ibid.*, p. 247.

⁸ B. Земсков, *Спецпоселенцы в СССР 1930–1960*, Москва, 2003, c. 155.

⁹ SSRS MT 1948 m. vasario 21 d. nutarimas „Dėl iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos specialiajai tremčiai 12 tūkst. nelegaliai gyvenančių, nukautų per ginkluotus susirėmimus ir nuteistų banditų bei nacionalistų šeimų, taip pat banditų talkininkų buožių su šeimomis“, *Lietuvos kovų ir kančių istorija*, p. 156.

¹⁰ LKP(b) CK biuro 1948 m. gegužės 25 d. nutarimas dėl 12 tūkst. šeimų ištremimo, *ibid.*, p. 204.

¹¹ VK – 410, T. Žaliauskaitė-Povilaikienė, LGGRTC Tremties ir kalinimo vietų programos medžiaga.

¹² *Tremties ir kalinimo vietos: Enciklopedinis žinynas*, parengė A. Juodvalkytė-Suščenkienė, Vilnius, 1995, p. 15.

¹³ Cituojama iš: *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007, p. 309.

¹⁴ M. Gaučienė, „Krasnojarsko miškuose ir kolchozuose“, *Lietuviai Sibire*, Chicago, 1981, p. 72.

¹⁵ VK – 100, T. Vyšniauskaitė-Snabaitienė, LGGRTC Tremties ir kalinimo vietų programos medžiaga.

¹⁶ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas*, Vilnius, 1996, p. 385.

¹⁷ VK – 410, T. Žaliauskaitė-Povilaikienė, LGGRTC Tremties ir kalinimo vietų programos medžiaga.

¹⁸ PK – 468, M. Piliūtė-Kelevišienė, *ibid.*

¹⁹ KE – 109, A. Balčiūnaitė, *ibid.*

²⁰ A. Garmutė, „Ešeloni“, *Amžino įšalo žemėje*, Vilnius, 1989, p. 92.